

DRUŠTVENI FAKTORI NASTANKA I ŠIRENJA ZAVISNOSTI OD PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE KROKODIL NA PROSTORU BIVŠEG SOVJETSKOG SAVEZA

Social factors that contributed to the evolvement and spreading of *crocodile* addiction at area of former Soviet States

APSTRAKT U ovom tekstu će biti riječi o dezomorfinu – drogi koja je poznatija pod nazivom krokodil. Upotreba ove supstance iz kućne radinosti je dobila epidemijske razmjere u Rusiji, Ukrajini i Kazahstanu od dvehiljaditih naovamo. Naša analiza se tiče upravo ovog prostora. Naime, u skromnoj stručnoj literaturi o sociodemografskim obilježjima konzumenata, raširenosti pojave i njenoj etiologiji, pronalazimo podatke isključivo o državama nastalim nakon raspada Sovjetskog Saveza, za koje se vjeruje da su najpogođenije ovom pojavom. Prvi cilj naše analize je bio: dati prikaz naučnih nalaza o raširenosti ove pojave, konzumentima krokodila, te pretpostavkama o etiologiji. Drugi cilj je potekao iz prethodnog, a tiče se prikaza i ilustracije potencijalnih etioloških faktora nastanka zavisnosti od krokodila. Teorijski okvir je određen dvijema sociološkim teorijama: o dislokaciji, te kritičko-kriminološkoj teoriji, koje potenciraju značaj tzv. društvenog sloma – nenadanih i krupnih društvenih promjena, u nastanku devijantnog ponašanja, uključujući i zavisnost. Pored prikaza stručnih tekstova napisanih na temu krokodila, ponuđeni su i zvanični statistički podatci o društvenim činiocima za koje se pretpostavlja da igraju važnu ulogu u razvoju i širenju zavisnosti od ove droge. Nalazi ove uslovno nazvano metaanalize su proturječni, u velikoj mjeri uslovljeni metodološkim poteškoćama i nedostatkom adekvatnih podataka. Sumirani, oni ukazuju na potrebu za metodološki bolje osmišljenim i svakako produbljenijim izučavanjem zavisnosti od krokodila, uz uvažavanje društvenog konteksta i kulturološke specifičnosti država nastalih raspadom Sovjetskog Saveza.

KLJUČNE RIJEČI droga, krokodil, Rusija, dislokacija, kritička kriminologija

ABSTRACT This text discusses the dezomorphine – a drug better known as crocodile. Use of this home made substance has reached epidemic range since 1990's

1 milanaljubivic@yahoo.com

in Russia, Ukraine and Kazakhstan. Our analysis deals with this particular space. That is, considering the modest expert literature regarding the socio-demographic features of consumers, occurrence pervasiveness and its etiology, we have found data from the countries born after the Soviet Russia breakdown, which have obviously been the hardest hit by it. The first aim of our analyses was to: provide the summary of expert findings about the pervasiveness, crocodile consumers and assumptions regarding the etiology. The second aim aroused from the first: we tried to discuss and illustrate potential ethological factors connected with crocodile use initiation. Two sociological theories have framed the theoretical outline: theory of dislocation and critical criminology theory, which emphasize the significance of so-called social breakdown – unforeseen and large social changes that initiated deviant behavior, including addiction. Apart from summary of experts analysis of crocodile we have offered official statistics about social factors seen to have important role in development and speeding of this particular drug addiction. The findings of this, conditionally called, meta analysis are contradictory for large part depends on methodological difficulties and lack of adequate information. Summed up the findings point to the need for better methodological design and extended crocodile addiction research with attention drawn to social context and cultural features of the countries emerged after the former Soviet Union breakdown.

KEY WORDS drug, crocodile, Russia, dislocation, critical criminology

Uvod

Dobro je poznato da su psihoaktivne supstance² korišćene tokom najvećeg dijela ljudske istorije, kao i da je njihova upotreba bila pod kontrolom društvene zajednice (vidi: Hammersley, 2008, *World Drug Report*, 2012). Droge su tako mogli koristiti samo odabrani, pod određenim okolnostima. To, da društveni nadzor nad upotrebom droga više nije efikasan, postaje očigledno u XIX vijeku, kada je u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji opijum dobio epitet velikog posla.³ Ipak, i pored epidemijskih razmjera, opijumska zavisnost nije izazvala globalnu zabrinutost.⁴ Zapravo, tek u prvoj dekadi XX stoljeća se u razvijenim zemljama objavljuje *rat drogama*, koji je rezultirao time da je do sredine tridesetih niz psihoaktivnih supstanci stavljen van zakona. Kada je riječ o širem društvenom planu, svijest o ugrožavajućem potencijalu ove bolesti raste 60-tih godina XX vijeka, i to zahvaljujući hiپی pokretu. Vjeruje se: stoga što je sada upotrebu droga pratio i određeni životni stil, čiji su konzumenti odbacivali konformizam

2 Postoji čitav niz definicija i objašnjenja o tome šta su psihoaktivne supstance, kao i sinonima koji se upotrebljavaju da bi se one označile (vidi: Alexander, 2008). Budući da nam namjera nije da ulazimo u dublju jezičku analizu, niti da se bavimo političkom (ne)korektnošću korišćenih termina (vidi: Radulović, 2003), u radu smo kao sinonime koristili pojmove psihoaktivna supstanca i droga, u prvom redu misleći na heroin i krokodil.

3 Doslovce: *big bussiness* (*World Drug Report*, 2012: 60).

4 Sve do početka XX vijeka, kada je uočeno da upotreba opijuma nije ograničena isključivo na Kinu niti tipična za Kineze koji žive van ove zemlje. Na primjeru potonjih lako mogu uočiti procesi marginalizacije i degradacije ove grupacije, posebno u SAD-u (vidi: Radulović, 2003).

i materijalna dobra, nasuprot etike rada stavljali hedonizam, i konačno – išli za tim da mijenjaju svijet (vidi: Taylor, 2009).

Od toga doba pa do danas da se primjetiti konstantno povećavanje broja korisnika droga, kao i samih psihoaktivnih supstanci.⁵ Kako se čini, posljednjih godina ova stopa je na globalnom nivou približno stabilna (*World Drug Report*, 2012). Ipak, broj zavisnika u ekonomijama u tranziciji i zemljama u razvoju je dvostruko veći u odnosu na razvijene, i zemlje članice OECD-a⁶(vidi: isto, 2012). Tako je nakon raspada SSSR, ovaj region postao veliko tržište za opijate – sada je na tom prostoru daleko veći broj korisnika heriona nego u zemljama zapadne Evrope.

Posebnu društvenu zabrinutost (barem deklarativno) izazivaju novodizajnirane droge⁷, čiji broj neprestano raste. Na primjer, samo 2013. godine u zemljama Evropske Unije su otkrivene čak 73 nove sintetičke droge⁸, a sudeći po izvještaju Ujedinjenih Nacija njihov broj (251) prevazilazi broj kontrolisanih supstanci (234) (http://www.rtv.rs/sr_lat/svet/dizajnirane-droge-u-porastu_403174.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+RtvSvet+%28RTV+Svet%29). Nove generacije sintetičkih droga imaju niz *prednosti* u odnosu na kontrolisane supstance: uglavnom se spravljaju od legalno dostupnih sastojaka, pa se na taj način zaobilaze zakoni koji se odnose na ilegalne droge,⁹ teško ih je detektovati u krvi i urinu, i konačno –informacije o njima su relativno dostupne na web prostoru (vidi: Mariotti i saradnici, 2013). Na primjer, na web sajtovima je moguće naći *recepte* za njihovo pripremanje (vidi:<http://thecargoculte.com/archives/1787>), kao što se uostalom na sasvim jednostavan način mogu poručiti putem interneta.

U novodizajnirane droge spadaju, pored *širke, vinta, kranka, I soli za kupanje, spajs, limunove kapi I krokodil*– droge iz kućne radinosti (vidi: Stickle, Razvodovsky, McKee, 2009, Azbel, Dvoryak, Altice, 2013), da nabrojimo samo neke od njih. *Soli za kupanje* su tako posebno privlačne mladim ljudima s obzirom na halucinogena i stimulativna svojstva koja izazivaju (vidi: Gerona, Wu, 2012) i pretpostavku da su relativno neškodljive. Ipak, Gerona i Wu upozoravaju na

5 O tačnom broju konzumenata koje je moguće klasifikovati s obzirom na supstance koje upotrebljavaju i koje je neophodno razlikovati od zavisnika, ne možemo govoriti usljed niza metodoloških poteškoća.

6 *Organisation for Economic Cooperation and Development*.

7 Ove droge nastaju izmjenom osnovne molekularne strukture neke poznate psihoaktivne supstance ili miješanjem više ovakvih supstanci, koje u novoj kombinaciji daju drugačija svojstva.

8 Na primjer, u 2013-oj godini na prostoru susjedne R. Hrvatske otkriven je alarmantan broj novih sintetičkih droga – čak 24 vrste (<http://danas.net.hr/hrvatska/nove-sinteticke-droge-prodiru-u-hrvatsku>). O tome kakva je situacija u našoj zemlji po pitanju ovih supstanci zvaničnih podataka – nemamo. Jedini trag pronalazimo u novinskom članku u kojem stoji da je u Centru za kontrolu trovanja Vojnomedicinske akademije tokom 2013. liječena jedna zavisnica od krokodila i petoro onih koji su koristili ljekarima do tada nepoznate sintetičke droge (*Politika*, 5.januar 2014).

9 Neke od novodizajniranih droga se distribuiraju u paketćima, tubama ili kapsulama, sa natpisom: *nije za ljudsku upotrebu*. Na tržištu ih je moguće pronaći pod markom hrane za biljke ili insekticida.

izvještaje o tome da je tokom 2008. korišćenje ovih soli dovelo do niza smrtnih ishoda među mladim Amerikancima.¹⁰

Konačno, valja kazati da stručnjaci raspolažu malim brojem podataka kako o ovim drogama, tako i o posljedicama do kojih dovodi njihova upotreba (vidi: Fu, Stojanovska, 2013, Bersani i saradnici, 2013). Za saznanje o njima se ima zahvaliti – slučaju. Tako se naučna javnost o novim drogama obavještava iz policijskih i rijeđe, medicinskih izvještaja (vidi: Heimer, 2013).

Kada je riječ o javnom diskursu, njega boje moralni krstaši (Tompson, 2003). Fokus je po pravilu stavljen na jednu od *do sada najopasnijih* droga, protiv koje se zahtjeva odlučna društvena akcija. Koja od novodizajniranih droga može ponijeti titulu *najopasnije do sada*, ostaje da se vidi. Jedan od ozbiljnih konkurenata je desomorfin, *ruska magija* ili kako je nazivaju na ulici – *krokodil-droga koja jede meso* (Thekkemuriyi, Gheevarghese, Pillai, 2013).

O krokodilu

Kada je riječ o *krokodilu*, s punim pravom se ističe da se istraživanje ove pojave u velikoj mjeri zasniva na novinskim izvještajima, internet izvorima i izjavama korisnika (vidi: Bersani i saradnici, 2013, Heimer, 2013). Ovako dobijenim podacima nedostaje naučna objektivnost, budući da su po pravilu zasićeni vrijednosnim odrednicama. Neki (vidi: Brownsberger, 2001, Bersani i saradnici, 2013 Heimer, 2013) ove metodološke manjkavosti pripisuju sporom naučno-metodološkom aparatu koji se teško prilagođava proučavanju novih pojava. Odatle i dalje ostaje otvoren niz pitanja vezanih za ovu staru-novu (vidi: Gahr i saradnici, 2012) dizajniranu drogu, na koju bismo odgovore mogli dobiti jedino ukoliko bi bila sprovedena brižljivo planirana terenska istraživanja i analizirani obrasci inicijacije konzumenata i kretanja ove pojave.

Šta znamo o *krokodilu*? Podataka je zaista malo. Da bismo ilustrovali stručno (ne)znanje u ovoj oblasti, dovoljno je podsjetiti da su Grund, Latypov i Harris (2013) tragajući za podacima o *krokodilu*: načinu njegovog pripremanja i korišćenja, obimu upotrebe i šteti koju može imati po konzumente, pretagom *PubMeda* i *Google Scholar* došli do ukupno 62 naučna članka o ovoj temi.¹¹ Nakon pažljive selekcije taj broj se sveo na ukupno – osam.

Smrtonosna droga iz kućne radinosti se prvi put pojavila u Sibiru, 2002. godine, a Tekkemuriyi, Gheevarghese i Pillai, (2013) tvrde da se do 2013. konzumirala isključivo u Evropi. Tako postoje indicije da se van zemalja bivšeg

10 Gerona i Wu (2012) su analizirali websajtove o dizajniranim drogama i primjetili da od 77 sajtova, 53 upozorava na rizike korišćenja, 17 promoviše bezbjednu upotrebu, a 7 je usmjereno ka redukciji štete.

11 Pretraživali su stručnu literaturu preko akademskih mreža, konsultovali se sa relevantnim istraživačima i predstavnicima nevladinih organizacija koje se bave ovom problematikom, te tragali za video materijalima na Youtube. Na Googlu su na primjer pronašli 39 400 rezultata pretrage (ključne riječi: krokodil, desomorphine, desoxymorphine) što po njima bez sumnje ukazuje na veliki interes kada je ova tema u pitanju.

SSSR *krokodil* koristi u Njemačkoj i u Norveškoj (Grund, Latypov, Harris, 2013), dok neki autori ukazuju da konzumenata ove droge ima i u SAD-u (Azbel, Dvoryak i Altice, 2013).

Krokodil je mješavina nekoliko hemikalija. Za njegovo spravljanje je potrebna relativno mala količina lijekova za bolove na bazi kodeina ili čistog kodeina (od 80–400 grama), te lako dostupne hemikalije (tipa Mr. Muscle), jod, hidrohlorna kiselina i organski rastvarači (kakav je benzin). Proces pravljenja je jednostavan i jeftin.¹² *Skuvan, krokodil* košta oko 150 rublji ili 3 evra, i daleko je jeftiniji u odnosu na herion za čiji gram bi trebalo platiti oko 500 rubalja. Dodajmo i to da redovna upotreba dovodi do ozbiljnih zdravstvenih posljedica (vidi: Grund, Latypov, Harris, 2013). Krajnje je alarmantan podatak da od trenutka prve upotrebe, vrijeme preživljavanja iznosi dvije godine (Thekkemuriyi, Gheevarghese, Pillai, 2013).

Preciznijih podataka o tome u kojoj mjeri je upotreba *krokodila* raširena na prostoru bivšeg SSSR-a, za koji se vjeruje da je najviše pogođen ovom pošlašću – nema. Pozivajući se na Shustera, Grund, Latypov i Haris (2013) navode procjene o tome da u Rusiji *krokodil* koristi oko 1 milion ljudi, dok je ta brojka znatno niža u Ukrajini (od 290 000 –350 000). Iznose i podatak da se periodu od 2009–2011. broj korisnika *krokodila* u Rusiji povećao za 23 puta, a u nekim oblastima je u potpunosti zamjenio *tradicionalne* opijate. Čini se da je procenat korisnika različit u različitim regionima i gradovima, ali autori ne nude objašnjenje ovih nalaza. Na primjer, u više od 50 gradova je registrovana upotreba *krokodila* i/ili povrijede nastupile kao posljedica korišćenja ove droge: 2012. godine je zabilježeno da je ova droga korišćena u Moskvi i 27 ruskih gradova, u Kijevu i 24 ukrajinska grada, kao i u Kazahstanu. Kada je riječ o ovoj zemlji, njen glavni grad drži neslavan rekord – među intravenskim korisnicima psihoaktivnih supstanci *krokodil* je najčešće korišćena droga. Konačno, smatra se da je većina zavisnika od *krokodila* prethodno uzimala daleko skuplji i nedostupniji heroin (vidi: Gahr i saradnici, 2012). Odatle je na mjestu pretpostaviti da se ova nova „*flesh eating*” droga (Thekkemuriyi, Gheevarghese, Pillai, 2013) širi Rusijom i Ukrajinom prvenstveno zbog svoje niske cijene.

Grund, Latypov i Haris (2013) ukazuju na još jedan od faktora koji doprinosi širenju zavisnosti od *krokodila*. Smatraju naime, da bi epidemijske razmjere zavisnosti od ove droge mogle biti vezane i za tradiciju: u slučaju mladih Rusa, *kuvanje krokodila* se oslanja na istorijat spravljanja droga u domaćoj radinosti u vrijeme postojanja SSSR, kada je upotreba psihoaktivnih supstanci bila striktno kažnjavana, a korisnici ozbiljno krivično sankcionisani.¹³

12 *Krokodil* se spravlja tako što se svi sastojci skuvaju (vidi: <http://thecargoculte.com/archives/1787>).

13 Na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza i prije njegovog raspada postojala je tradicija pravljenja i konzumacije različitih droga (heroina, metamfetamina i metkatinona) u domaćoj radinosti (vidi: Grund, Latypov, Harris, 2013). Devedesetih će ovaj heroin kivan kod kuće, zamjeniti onaj iz Afganistana, naročito u Rusiji. Za razliku od ove zemlje, u Ukrajini će kako u urbanim tako i u ruralnim oblastima proizvodanja heroina ostati u velikoj mjeri – stvar domaće manufakture.

Metodološke poteškoće u istraživanju zavisnosti od *krokodila*

Primjetićemo da su naša dosadašnja saznanja o *ruskoj magiji* tek površna. O tome ko su korisnici – osim opštih pretpostavki i nekoliko studija slučaja koje svjedoče u prilog tezi da je riječ o mladim, siromašnim ljudima, najčešće heroinskim zavisnicima, znamo veoma malo. Pokušaj da se da odgovor na pitanje zbog čega je upotreba *krokodila* privlačna, i pored toga što se konzumenti veoma brzo upoznaju sa posljedicama koje ova droga ostavlja, izmiče naučnom sagledavanju, uglavnom se svodeći na moralističke pridike.

Ranije je ukazano na poteškoće metodološke prirode koje onemogućavaju da se o *krokodilu* govori i iz jedne drugačije, objektivnije perspektive. Pa i pored toga što do sada nije *obuhvaćen* u naučnom polju, vjerujemo da o fenomenu *krokodila* možemo razmišljati uvažavajući kao etiološke – društvene faktore.¹⁴

Odmah valja podvući da je veoma nezahvalno i sa metodološkog stanovišta problematično hipotezirati o uplivu društvenih faktora na nastanak i širenje zavisnosti od *krokodila*, i to zbog niza razloga. Ukratko ćemo podsjetiti na neke od njih. Naime, o etiologiji zavisnosti svoju riječ daje više od trideset teorija (vidi: Hammersley, 2008). One uglavnom operišu različitim perspektivama i teorijskim jezikom. Rezultat ovog *mnoštva* je da se istraživači fokusiraju na jednu od teza i nastoje diskreditovati druge, zaklanjajući se iza naučnosti. Da bismo ilustrovali ovaj trend, dovoljno je osvrnuti se na domete metaanalitičkih studija ili tzv. sistematskih recenzija. U ovakvim studijama se vrši analiza nalaza prethodnih istraživanja po utvrđenim kriterijumima. Tako se isključuju ona koja nisu zadovoljila određene standarde, kakvi su veličina uzorka ili dobrovoljni pristanak na tretman (u slučaju zavisnika). Ovakav pristup se naziva *dobrom praksom*, ali se Hammersley s pravom pita: da li bi se epitet prakse promjenio, ukoliko bismo u ovakve analize uvrstili i nalaze onih istraživanja koji se ne uklapaju u zadatu šemu?

Kada je riječ o zavisnosti od *krokodila*, nedostaju empirijski zasnovana istraživanja na koja bismo se mogli osloniti u provjeravanju naših čisto teorijskih hipoteza. Tako nam ne preostaje ništa drugo nego da se situiramo unutar nekog od teorijskih okvira, sagledavajući mogući uticaj uslovno nazvanih aktivnih varijabli

14 Danas su predmet naročite kritike psihološka objašnjenja zavisnosti (vidi: Alexander, 2008). Na ovom mjestu podsjećamo da se među prvima, nama poznatim kritičarima psiholoških tumačanje zavisnosti istakao Becker (1953). Kada je riječ o upotrebi marihuane, ovaj autor primjećuje da se poseban akcenat u etiologiji stavlja na psihološki faktor – potrebu za zadovoljstvom. Njemu nisu prihvatljiva ovakva objašnjenja i ističe da je proces obrnut od onog koji se predstavlja kao ključan u nastanku zavisnosti. Sudeći po njemu, devijantno ponašanje proizvodi devijantne motive. Upotreba ove droge tako ima funkciju da potvrdi lični koncept korisnika o marihuani koji se razvija kroz njegovo iskustvo. Dalje kazuje da će marihuanu iz zadovoljstva koristiti onaj konzument koji prođe kroz proces učenja: načina korišćenja, prepoznavanja efekata i uživanja u njima, odnosno onaj ko na pitanje: *Da li je koristiti marihuanu zabavno?*, odgovara sa: *Da!* Nastavljanje upotrebe potom uslovljava mogućnost da se konzumiranje prepozna kao moralno neosudujuće i lično korisno. Ovaj akt postaje nemoguć jedino ukoliko se izgubi sposobnost uživanja u iskustvu bivanja *high*, što ide ruku pod ruku sa promjenom korisnikovog koncepta o upotrebi ove droge.

(Fajgelj, 2005) na ispitivanu pojavu, budući da drugih pouzdanih indikatora uticaja nemamo. Na primjer, ne možemo utvrditi koje bi to bile medijatorske¹⁵ niti moderatorske¹⁶ varijable koje utiču na faktore, najneposrednije povezane sa etiologijom ove *pošasti*. Naime, postoji mnoštvo činioca pomoću kojih upotreba *krokodila* može biti objašnjena, ali uzročni model mora uzeti u obzir čitav niz posredujućih faktora koji mogu djelovati tako da *pomjere* uzročnost na neku stranu.

Taj problemni slikovit način opisuje Hammersley (2008) na primjeru teorije o rizičnim faktorima. Ova teorija ističe povezanost između zavisnosti od psihoaktivnih supstanci i niza bio-psiho-socijalnih činioca. Jedna od pretpostavljenih prednosti ovog modela je da u naučnom smislu validna istraživanja moraju biti bazirana na velikim uzorcima i na adekvatnim statističkim mjerama kao objektivnim standardima jačine povezanosti. Ipak, i dalje ostaje otvoreno pitanje kako i pored sofisticiranih statističkih mjera utvrditi povezanost između različitih varijabli? Da bi se takva korelacija uočila neophodno je imati dovoljno razvijen teorijski model, koji je pri tom i kulturološki specifičan, a čija će provjera ukazati na postojanje i kvalitet međusobne povezanosti između varijabli ne bi li se utvrdila staza uticaja¹⁷ (vidi: Ignjatović, 2013: 97). Odatle je sasvim opravdano da ove činioce nazovemo ometajućim ili trećim, budući da ih ne možemo kontrolisati (vidi: Fajgelj, 2005).

Teorijska provjera hipoteza od kojih smo pošli stoga predstavlja tek jednu spekulativnu ravan koja bi mogla da usmjeri dalja, u prvom redu sociološki intonirana istraživanja o ovoj temi (ukoliko ih bude). Odmah valja ukazati i na to da naše nastojanje nije usamljeno. U stručnoj literaturi pronalazimo slične pokušaje metateorijske analize.¹⁸ Jedna od takvih je studija Redmonda i Spoonera (2009) koji su metaanalizu stope mortalita među mladim ljudima, zavisnicima od psihoaktivnih supstanci izveli, oslanjajući se na niz statističkih pokazatelja o populaciji Rusije koji su prikupljeni u okviru istraživanja rađenih od strane *United Nations Childrens Funds (UNICEF)*, *TransMonee baya*, *Svjetske zdravstvene organizacije Helath for All i Mortality databases*, te *United Natons Office on Drugs and Crime (UNODC)* i *World Values Survey*.¹⁹ Ipak, i ovi autori su istakli da njihov metodološko-istraživački dizajn ima svojih slabosti,

15 One preko kojih nezavisne varijable (odabrani društveni faktori u našem slučaju), ostvaruju svoj uticaj na zavisne (upotreba *krokodila*).

16 Varijable koje zajedno sa nezavisnim, djeluju na zavisne varijable.

17 Odatle nema mjesta za potenciranje apsolutnog, već relativnog rizika.

18 Primjećujemo da u konsultovanoj stručnoj literaturi izostaje kritički osvrt na metodološke nedostatke ovakvog teorijskog pristupa. Čak šta više, neki od autora (vidi: Rhodes, Bivol, 2012) insistiraju na ispravnosti svojih teza koje su zasnovali na opštim statističkim i nepotpunim podacima.

19 Redmondi Spooner (2009) su teorijsku analizu o mortalitetu zavisnika od psihoaktivnih supstanci u Rusiji smjestili u okvire dvaju modela. Prvi, neposredno – kauzalni je fokusiran na individualne faktore rizika, dok drugi posredno – uzročni ide za tim da ukaže na značaj socijalnih faktora kao kauzalnih činioca. Riječ je o ekonomskim (nejednakost, sigurnost zaposlenja, koncentracija nejednakosti), kulturalnim činiocima (nivo komunitarizma, individualizma, materijalizma i sekularizma), odlikama fizičke sredine (npr. poremećaji u zajednici, dostupnost transporta, izgled javnih prostora), te politikama društvene zaštite (redistribucija prihoda, blagostanje i obrazovanje).

uključujući i nemogućnost da se utvrdi uzročno-posljedična povezanost između posmatranih varijabli.

Uticaj društvenih faktora u nastanku i širenju zavisnosti od *krokodila*

Oblast devijantnog ponašanja, uključujući i zavisnost od droga je čest predmet socioloških razmatranja. Zahvaljujući ovoj *popularnosti*, danas u sociologiji pronalazimo niz teorija o etiologiji zavisnosti od psihoaktivnih supstanci (vidi: Dragišić Labaš, 2012). Navešćemo samo neke od njih. To su: socijalni konstruktivizam, ekološka škola, simbolički interakcionizam, teorije o socijalnim mrežama i socijalizaciji, posmoderne sociološke teorije (Tabela 1.), teorija o dislokaciji i kritičko-kriminološka teorija (Tabela 2.).

Tabela 1. Sociološke teorije, istraživačka pitanja i hipotetički odgovori o nastanku i funkciji zavisnosti od droga

socijalni konstruktivizam	Ko su oni?
	Kriminalci i drogeraši ²⁰
ekološka škola	Kako ću izaći na kraj sa svim ovim (ličnim i društvenim) nepravilnostima?
	Pomoću droge i kriminaliteta
simbolički interakcionizam	Ko sam ja?
	Kriminalac i korisnik droge
ekološki subkulturalizam	Gdje pripadam?
	Kulturi droge
socijalne mreže i socijalizacija	Ko je na mene najviše uticao/utiče?
	Kriminalci i korisnici droge
postmoderna etika	Koje mogućnosti imam?
	Da uđem u svijet kriminaliteta i koristim drogu

Izvor: Allen, 2007: 56

Očekivano – zajedničko mjesto svih pobrojanih pristupa je teza o tome da je zavisnost od droga uzrokovana društvenim činiocima. Na primjer, socijalni konstruktivisti smatraju da se iza (ne)formalnog prepoznavanja nekog ponašanja kao devijantnog krije potreba da se institucionalno marginalizuju i problematizuju određene grupe u savremenim društvima. Odatle za Quinija socijalne prakse kakve su krađa ili upotreba droge predstavljaju društvene konstrukte koje je moguće razumijeti po sljedećoj formuli: *što je više ljudskih ponašanja inkriminisano i podliježe kažnjavanju, to je veća stopa kriminaliteta* (Allen, 2007). Helmer u sličnom maniru tvrdi da je označavanje upotrebe droge kao problematičnog ponašanja zapravo politička definicija (isto, 2007). Konačno, pomoću ovog konstrukta se opravdava (i)legalna aktivnost i praktična djelatnost (ne)zavaničnih predstavnika društvenog reda i mira. Pronalazimo i da su zvanične strategije prevencije upotrebe novih droga manje-više tipične: ove

²⁰ Bukvalno *druggers* (vidi: Allen, 2007: 56).

supstance bivaju označene kao *najopasnije do sada*, demoniziraju i njih i njihove korisnike, a ako je upotreba vezana za marginalizovanu populaciju, društvena (re)akcija dobija svoj najžešći izraz (vidi: Heimer, 2013). Ovakav pristup su slikovito ilustrirali Reineman i Levine (2004) poredeći programe preventivnog djelovanja usmjerene ka korisnicima kokaina i onima, po pravilu siromašnim pripadnicima manjina koji upotrebljavaju komercijalizovanu formu ove droge – krek. Naime, ova dvojica autora primjećuju da se, za razliku od korisnika kokaina kojima je namjenjen niz medicinsko – preventivnih programai tretmana, oni koji upotrebljavaju krek se suočavaju sa pooštrenim krivičnim sankcijama kojima je prethodio najmasovniji talas hapšenja u istoriji SAD.

Ekološka teorija polazi od ekološkog konteksta kako bi objasnila upotrebu droge u urbanim regijama. Prvobitna verzija ove teze je bila izrazito deterministička i glasila je: *život u depriviranim susjedstvima nužno vodi ka devijantnom ponašanju*.²¹ Socijalni interakcionisti odbacuju socijalni determinizam, i naglašavaju značaj interaktivnog procesa koji bi se mogao opisati kao dvosmjerno ogledalo: od individualnog konformizma ka devijantnoj karijeri. Etnografske studije podvlače da je upotreba droge jedan od načina da se obezbjedi osjećanje avanture koje je protivotrov jednoličnosti svakodnevnog života.²² Konačno, participacija u ovom procesu osnažuje osjećanje jednakosti i pripadnosti *nečem* u usamljenom postmodernom svijetu, kojeg karakteriše pulsirajuća ekstaza i provala niza značenja, dok se potraga za autentičnim sobom bazira na konzumerizmu (Morrison, 1995).

Teorija socijalnih mreža čiji je najprominentniji predstavnik Sutherland, polazi od teze da devijantno ponašanje može biti objašnjeno obrascima diferencijalne asocijacije. Tako je najbolji prediktor toga da li će neko koristiti psihoaktivne supstance to da li su njegovi roditelji, prijatelji i rođaci konzumenti, kao i kakav je njihov stav prema upotrebi, što su potvrdile i brojne studije (vidi: Allen, 2007). Konačno, postmoderna perspektiva na tragu ekološke teorije podvlači da se stopa zavisnosti razlikuje od jednog do drugog dijela grada što pripisuju de-industrijalizaciji koja je donijela i drugačije mogućnosti za rezidente. Drugim riječima, tamo gdje postoji manjak legalnih mogućnosti, rastu izgledi da se pojavi devijantnost u značajnijem obimu.

Alexander (2006) nudi nešto drugačiji pristup razumijevanju zavisnosti. Rukovodeći se idejama Bongera (vidi: Ignjatović, 2009) i Mertona (vidi: isto,

---

21 Na primjer, Dunlap i saradnici (po: Allen, 2007) su u svojoj studiji u kojoj su se bavili istraživanjem transgeneracijske transmisije bolesti zavisnosti, seksualne eksploatacije i nasilja u američkim gradovima, utvrdili da stanovnici susjedstava sa niskim prihodima i degradirajućim uslovima života, njeguju alternativne ponašajne norme. Oni konzumiraju droge, dok je fizičko i seksualno nasilje prema ženama učestalo i rijetko kažnjivo. Takođe, u ovim četvrtima mladi ljudi koriste substitut – markere uspjeha (biti dobro obučeni, imati novac, nezavisno od izvora). Dunlap i saradnici sugerišu da na taj način, marginalizovani stiču identitet bez suočavanja sa egzistencijalnim krizama koje bi imali da su integrisani u glavne tokove društva.

22 Ovim studijama se upućuju zamjerke da polaze od vrijednosno usmjerene premise da zavisnici nisu uspjeli da se prilagode životu u društvu, ali jesu onom na ulici. Naime, *biti zavistan* podrazumijeva posjedovanje određenih sposobnosti kako bi se uspješno proizvela ova *drama*, a da se pri tom ne bude uhvaćen.

2009), koji svaki sa svoje strane naglašavaju značaj društvene neukorijenjenosti devijanata i identifikuju specifične mehanizme prilagođavanja u otuđenom, egoističnom svijetu, Alexander razvija koncept dislociranosti. Za njega je dislociranost nedostatak psihosocijalne integracije koja nastupa usljed prekida kontakta pojedinca sasvojim spoljašnjim i unutrašnjim identitetom. Naime, psihosocijalna intergacija u savremenim društvima se, za razliku od ranijih vremena, kada se zasnivala na zajedničkim vrijednostima, individualizmu i osjećanju slobode, kao i na zajedničkom *selfu*, oslanja na institucije, kojima nedostaje dimenzija ljudskog. One ostvaruju brutalnu kontrolu nad pojedincima kojima manjka sloboda, identitet i osjećanje pripadnosti. Konačno, Alexander vjeruje da je dislokacija ljudi – njihova slaba integrisanost, očekivana u današnjim društvima sa slobodnim tržištem u kojem nema jasnih pravila niti smjernica.²³ Primjećuje da upravo među najmanje integrisanima, pronalazimo ljude najpodložnije zavisnosti, i podsjeća da je odavno primijećen važan uzročni lanac između zavisnosti i društvenog sloma koji ljude ostavlja bez identiteta i pripadnosti.²⁴ Konačno, sudeći po ovom autoru zavisnost je način prilagođavanja pomoću kojih ljudi nastoje da spriječe da budu *zgnječeni* prolongiranom, ozbiljnom dislokacijom, budući da je ona manje zlo od nepripadnosti.²⁵

Slično kao i Alexander, i Taylor polazi od teze da moderna društva ne nude izvjesnost (Ignjatović, 2009). Naprotiv. Nema jasnih pravila, sve je podložno preispitivanju, budućnost je krajnje neizvjesna, dok se zahtjevi za tim kako bi se neko trebao ponašati i čemu bi trebao (kao konformista) težiti, svakodnevno smjenjuju. Baveći se između ostalih i modernim ruskim društvom koje se uklapa u model slobodnog potrošačkog društva bez granica u kojem je sve na prodaju (isto, 2011: 363), Taylor primjećuje da su za najcjenjenija dobra uzeta ona koja nude privremen izlazak iz očaja, poraza, svakodnevnih zahtjeva, ugroženosti i neprestanih promjena. Odatle, njega ne čudi omasovljenost tržišta droga koje je neposredno uključeno u živote mladih ljudi.

Tabela 2. Sociološke teorije, istraživačka pitanja i hipotetički odgovori o nastanku i funkciji zavisnosti

teorija o dislokaciji	Kako se prilagoditi životu nakon društvenog sloma? Tako što ćeš postati zavisnik/ca.
kritička kriminologija	Zašto sam postao zavisnik/ca? Zbog toga što svijet u kome živim nije onakav kakvim su mi ga predstavili.

23 Slobodno tržište odgovornost za (ne)uspjeh prepušta pojedincima. Problem nastaje, sudeći po Alexanderu (2008), zbog toga što učesnici u različitim sferama društva sa slobodnim tržištem nisu slobodni da se međusobno takmiče, budući da su njihove promjenjive pozicije normirane i uslovljene interesima moćnijih.

24 Svoju tezu o uticaju društvenog sloma na dislokaciju i mehanizme prilagođavanja koji je prate, ilustruje primjerima razvoja alkoholizma kao socijalno-patološkog problema u engleskom društvu tržišne ekonomije nakon 1800., te epidemijom zavisnosti od opijuma u Kini tokom XIX vijeka koji je uslijedio nakon pada vladajuće dinastije, poraza u ratovima protiv Engleza i širenja protestantske i kapitalističke ideologije.

25 Dislokacija ima nekoliko uzorka. To su: prirodne katastrofe, rat, zloupotreba djece, ekonomske i društvene krize, slobodno tržišno društvo.

Teorijske hipoteze, odnosno istraživačka pitanja kojima smo se rukovodili u našoj analizi su izvučene upravo iz dviju potonjih socioloških teorija. Razlog je krajnje pragmatičan – dovoljno su široke da bismo unutar njih smjestili makrosistemske činioce zavisnosti. One naime razmatraju uticaj ekonomskih, kulturoloških i normativnih faktora. Pri tom, njihove osnovne postavke opisuju društveni kontekst koji je nastao po raspadu SSSR, a koji obilježava društveni slom (vidi: Alexander, 2006, Rhodes, Bivol, 2012). Riječ je o tzv. velikim događajima kakvi su rat, revolucija, ekonomski i socijalni potresi (vidi: Friedman, Rossi, Braine, 2009). Sudeći po nekim autorima (vidi: isto, 2009) nakon raspada Sovjetskog Saveza porasla je stopa siromaštva i kriminaliteta, zavladao je bezzakonje i korupcija, uz izrazito povećanje društvene nejednakosti. Konačno, i pored toga što su se socijalni i ekonomski uslovi od 2000-te godine na ovamo unekoliko poboljšali, siromaštvo, nejednakost, kriminalitet i korupcija su ostali na gotovo jednakom nivou (vidi: Redmond, Spooner, 2009).

Uvaživši opisani društveni kontekst, našu analizu smo zasnovali na pretpostavci da su ključni činioci u razvoju zavisnosti od *krokodila*: siromaštvo, društvena nejednakost i nezaposlenost, koje su nastale kao posljedica društvenog sloma, nestanka tradicionalnih vrijednosti i anomičnosti čije se prisustvo da prepoznati i kroz širenje *socijalno-patoloških* pojava (bolesti zavisnosti, suicida, razvoda, da se ograničimo samo na neke). Da bismo potkrijepili naše razumijevanje ove pojave, oslonili smo se na jedino dostupne pokazatelje – zvanične statističke podatke, tamo gdje su oni bili dostupni. Naravno, izostanak adekvatnog komparativnog okvira, pa i iscrpne statistike, našu analizu stavlja u ravan visokospekulativne. Odatle, njeni nalazi predstvaljaju prije ilustraciju, nego dokaz o (ne)postojanju uzročno-posljedične veze.

Rezultati metaanalize

Za početak, valjalo bi podsjetiti da u prilog tezi o dislokaciji nastaloj usljed društvenog sloma govori i podatak da je nakon raspada SSSR značajno porastao broj intravenskih zavisnika i to kako u Ukrajini, tako u Rusiji. Na primjer, za samo šest godina (od 1990 do 1996. godine) broj zavisnika u Ukrajini se više nego udvostručio (sa 30 000 na 63 000) (vidi: Booth, 2013), dok se taj broj među Rusima drastično povećao u periodu od 1992 do 2000. godine – preko devet puta.²⁶

Čini se da se ove brojke mogu objasniti imajući na umu društveni kontekst nastao raspadom Sovjetskog Saveza: visokom stopom društvene nejednakosti, nezaposlenosti i siromaštva. Konačno, ovi su činioci kao ključni u razvoju zavisnosti izdvojeni i brojčano ilustrovani u izvještaju Ujedinjenih Nacija (*Worlds Drug Report*, 2012). U ovom dokumentu se tako ističe da u onim zemljama u kojima je društvena nejednakost mjerena Gini koeficijentom izrazita (veća od 50²⁷), postoji ozbiljan problem zavisnosti od droga. Ipak, nalazi nekih empirijskih

26 Dodajmo i da je u Rusiji zvanično registrovano 670 000 zavisnika, ali se pretpostavlja da ih je pet puta više. Oko 2.3% Rusa koristi opijate, a 1.4% herion što je znatno veći procenat u odnosu na Zapadnu i Centralnu Evropu (0.4%).

27 Vrijednosti Gini koeficijenta se kreću od 0 do 100. Vrijednost 0 jednaka je potpunoj jednakosti, a 100 potpunoj nejednakosti.

studija rađenih na uzorku mladih Rusa, zavisnika od heroina, negiraju tezu o marginalizaciji i društvenoj nejednakosti kao činiocu u razvoju zavisnosti.²⁸ Tako na osnovu dostupnih podataka se da uočiti da društvena nejednakost mjerena ne samo da nije specifična za Rusiju (Tabela 3.), već ne prelazi kritični prag: iznad 50. Konačno, one zemlje u kojima je nejednakost izrazita (kakve su neke zemlje Afrike na primjer, vidi: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/>) se ne susreću sa zavisnošću od *krokodila*, niti sa izrazitim brojem zavisnika od heroina.

S druge strane, o marginalizaciji jednog dijela stanovništva sliku možemo dobiti posmatrajući stopu siromaštva. Kada je riječ o ovom indikatoru, da se primjetiti da ono u Rusiji opada u posmatranim godinama (Tabela 3.),²⁹ koje ne obuhvataju period u kojem se javio *krokodil* u epidemijskim razmjerama (vidi: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/>). Odatle, nemamo dovoljno dokaza o mogućoj povezanosti, a u komparativnoj perspektivi primjećujemo već uočen trend: u onim zemljama u kojima je ova stopa izrazita (vidi: isto) ne pronalazimo veći broj zavisnika od heroina, odnosno one koji konzumiraju *krokodil*.

Tabela 3. Vrijednosti Gini indeksa i procenat siromaštva u Rusiji za period od 1988 do 2010. godine

God.	Procenat siromaštva	GINI index ³⁰
1988		23.8
1993		48.38
1996		46.11
1999		37.48
2001		39.6
2002	5.3	35.7
2003	4.7	37.26
2004	3.7	37.14
2005	3.1	37.51
2006	2.7	42.13
2007		43.71
2008		42.27
2009		40.11

Izvor: *World Development Indicators* <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/>

Takođe, potvrđeno je da nezaposlenost ide ruku pod ruku sa razvojem zavisnosti. Posebno su vulnerabilni mladi, nezaposleni muškarci. Ova korelacija može biti objašnjena na dva načina: upotreba psihoaktivnih supstanci može

28 Na primjer, više od polovine od 700 ispitanika sa kojima su razgovarali Wall i saradnici (2011) su bili zaposleni i imali prosječne prihode. Takođe, autori su zaključili da njihovi respondenti nisu isključeni iz sredine u kojoj žive. Jedine razlike koje se pojavljuju između ove i opšte populacije tiču se obrazovanja (manji broj zavisnika ima visoko obrazovanje) i rezidencijalne nesamostalnosti. Zavisnici tako značajno češće žive sa svojim roditeljima. Dodajmo da ovi autori stoje na stavu da dugotrajna upotreba heroina nosi rizik od marginalizacije, usljed opadanja sposobnosti za rad, pa i socijalne osude. Ipak, u kojoj mjeri bi ovi nalazi mogli biti relevantni za zavisnike od *krokodila*, ne znamo.

29 Nama su bili dostupni podaci o kretanju ove stope u periodu od 2002 do 2006. godine.

30 U tabeli su navođene samo one godine za koje smo imali podatke.

onemogućiti izlazak na, i uspješnu participaciju unutar tržišta rada, kao što uostalom frustracija zbog toga što ne mogu da pronađu adekvatno zaposlenje mlade ljude može uvući u „zlokbni krug” (*World Drug Report*, 2012: 88). Na primjer u SAD se među zavisnicima nalazi dvostruko veći broj nezaposlenih u odnosu na radno aktivnu populaciju. Nalazi studije iz ranih 2000-tih, kojom su obuhvaćene zemlje Evropske Unije upućuju na zaključak da je nezaposlenost među zavisnicima od opijata izrazita: 47.4% njih je bilo nezaposleno, a 9.6% ekonomski neaktivno, dok je opšta stopa nezaposlenosti iznosila oko 8.7%. (isto, 2012). O tome kako stvari stoje u Rusiji, znamo veoma malo. Kada je riječ o opštoj populaciji da se primjetiti da od 1998. kada je stopa nezaposlenosti bila izrazita, njena vrijednost opada, kao i da se 2012. nalazila na nivou iz 1992. godine (Tabela 4.), i bila niža u odnosu na opštu stopu nezaposlenosti u zemljama Evropske Unije. Odatle, čini se da ima malo dokaza o tome da je nezaposlenost jedan od činilaca u nastanku zavisnosti od *krokodila*.

Tabela 4. Stopa nezaposlenosti u Rusiji u periodu od 1992. do 2012. godine

god.	%
1992	5.2
1993	5.9
1994	8.1
1995	9.4
1996	9.7
1997	11.8
1998	13.3
1999	13
2000	10.6
2001	9
2002	7.9
2003	8.2
2004	7.8
2005	7.1
2006	7.1
2007	6
2008	6.2
2009	8.3
2010	7.3
2011	6.5
2012	5.5

Izvor: *World Development Indicators* <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/>

Konačno, posebnu ulogu u nastanku i razvoju zavisnosti bi, sudeći po Alexanderu (2006) morala imati transformacija dominantnih vrijednosti

nakon društvenog sloma. Tako se u zemljama u razvoju insistira na izgradnji modernističkih vrijednosti koje podržavaju individualizam na uštrb onih tradicionalnih. Ovakva normativna transformacija za posljedicu ima slabljenje tradicionalnih i jakih porodičnih veza i vrijednosnog sistema. Istraživanje *World Values Survey* je potvrdilo da se (i) Rusija može smjestiti među one zemlje u kojima opada jačina povezanosti između članova porodice i prijatelja (Redmond, Spooner, 2009). Dodajmo i to je da je stopa razvoda – tradicionalni pokazatelj anomalije, izrazito visoka u ovoj zemlji. Ovaj nalaz se čini posebno značajnim. Naime, u komparativnoj perspektivi, u Jermeniji je stopa divorcijaliteta daleko niža u poređenju sa Rusijom. Istovremeno, u Jeremniji je zavisnost od *krokodila* gotovo nepoznata (isto, 2009).

Na kraju, valja ukazati i na jednu od uslovno nazvanih alteranativnih hipoteza, čiju validnost možemo provjeravati na čisto spekulativnoj ravni. Ova teza, koja podvlači povezanost između dostupnosti psihoaktivnih supstanci i broja zavisnika, a koju je moguće posredno dovesti u vezu sa teorijskim okvirom naše analize, glasi: *upotreba raste sa porastom dostupnosti supstance, i opada što su rizični faktori izrazitiji*. Kombinacija dostupnosti droga i rizika pri njihovoj upotrebi, praćena u periodu od 1975 do 2011. pokazuje da ima osnova za pretpostavke o uzročnoj povezanosti ovih činilaca. Čak šta više. Neki autori (vidi: Spooner, Hetherington, 2005) smatraju da se oko 90% promjena obrazaca upotrebe i prevalencijena godišnjem nivou može objasniti na ovakav način. Spooner i Hetherington (2005) ovu vezu ilustruju na primjeru heroina. Primjećuju da je u onim republikama bivšeg Sovjetskog Saveza u kojima je cijena grama heriona izrazito visoka (npr. u Jermeniji, gdje košta oko 100\$ po gramu), broj zavisnika daleko niži, nego u onima u kojima je ova droga dostupnija (npr. u Kirgistanu, gdje gram košta 2–4\$, ili u Rusiji u kojoj se gram heroina kupuje za 40\$). Odatle je razumljiv trend značajnog porasta broja mladih Rusa koji su nakon nemogućnosti nabavljanja heroina³¹, prešli na *krokodil*. Valja navesti i sljedeći trend. Sudeći po Boothu (2013) u Ukrajini se za godinu dana (od novembra 2012. do novembra 2013.) smanjio broj korisnika *krokodila* među onima koji upotrebljavaju isključivo ovu drogu sa 20 na 5%, dok je u slučaju politoksikomana, taj procenat opao sa 60 na 40%. Smatra se da se smanjenje broja zavisnika od *krokodila* može pripisati dvema faktorima: ponovnoj dostupnosti jeftinijih opijata (čitaj: heroina), te činjenici da je porasla svijest o rizicima koji prate upotrebu *krokodila*.

Mišljenja smo da na ovu značajnu promjenu utiču i postojeće, kao i usvajanje novih strategija prevencije. Na primjer, niz autora (vidi: Redmond, Spooner, 2009) podvlači da su epidemijske razmjere zavisnosti od *krokodila* i heroina u Ukrajini, a naročito u Rusiji rezultat između ostalog i specifičnih strategija prevencije. U Ukrajini tako supstitutivnu terapiju (metadonom) koristi manje od 2% zavisnika od heroina, dok u Rusiji ovaj vid tretmana nije legalan (isto, 2009). Dodajmo da u ovoj zemlji postoje samo četiri državna centra i 70 nevladinih organizacija koje pružaju pomoć i rade na rehabilitaciji zavisnika. Konačno,

31 Usljed bolesti koja je pogodila opijumski mak i vremenskih prilika koje nisu poogodovale uzgoju ovih biljaka (UNDOC, Islamic Republic of Afganistan Ministry of Counter Narcotics, 2012).

dovoljno je podsjetiti da je tek novembra 2013. u 21 regionu u Rusiji zabranjena prodaja lijekova koji sadrže kodein – glavni sastojak *krokodila*, u slobodnoj prodaji (<http://en.rylkov-fond.org/blog/drug-policy-and-russia/drug-policy-in-russia/codeine-prohibition>).³²

Umjesto zaključka

Uzev zajedno, skloni smo da teze o dislokaciji i društvenoj neprilagođenosti kao uzroku zavisnosti od *krokodila* uzmemo sa izvjesnom rezervom. Naime, malo je dokaza da na zavisnost od *krokodila* neposredno utiču posljedice društvenog sloma: marginalizacija ispoljena kroz društvenu nejednakost, nezaposlenost i siromaštvo. Pitamo se da li se ova teza može obrnuti na način na koji to čini Booth (2013), koji poručuje da je sveukupna marginalizacija, barem kada je riječ o korisnicima heroina u Rusiji, posljedica ovog štetnog životnog stila (vidi: Alexander, 2006)? Naime, na osnovu raspoložive građe stekli smo utisak da su zavisnici od *krokodila* u većini korisnici heroina, što ih je moglo diskreditovati u socijalnoj sferi.

Pored toga, blizak nam je stav da uslovno nazvani normativni haosima svoje mjesto u razumijevanju širenja upotrebe *ruske magije*. Naime, jedna od posebno važnih premisa koje treba imati na umu kada razmišljamo o teorijskim modelima je teza da ljudi koji su doživjeli ono što Alexander naziva društvenim slomom, a neki drugi autori (vidi: Friedman, Rossi, Braine, 2009) velikim (traumatičnim) događajima, dijele zajedničke vrijednosti i jedinstven kulturalni skript kojim pokušavaju uvesti red u postojeći normativni disbalans. Dovoljno je podsjetiti da su ljudi koji žive na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, a naročito u Rusiji, u procesu odbacivanja komunitarizma. Tako oni sve više naginju individualističkim, modernističkim vrijednostima i ciljevima, koji su teško ostvarljivi unutar društvenog konteksta u kojem žive. Ova teza je saglasna sa kritičko-kriminološkim postavkama, koje smo već ilustravali, a njoj u prilog govori i sljedeće. Unutar narativa kojeg dijele članovi jednog društva – u našem primjeru ruskog, ljudi nastoje interpretirati svoje životno iskustvo dajući mu istorijsku rezonancu. Sudeći po Rhodes i Bivol (2012) post-sovjetska politička tranzicija je bila tako dramatična da ljudi ne mogu govoriti o svom životu bez obaziranja na stvarnost u kojoj žive, a koja se ukratko daje opisati kao litanija patnje (litanies of suffering). Zajednički skript poručuje – tranzicija je kriva za sve lične i društvene nevolje, a nama ostaje da se prilagodimo promjenjivom i nesigurnom svijetu.

Konačno, čini se da u razmatranju fenomena *krokodila*, pored specifičnih kulturoloških činioca, u koje spada i tradicija spravljanja droga u kućnoj radinosti, i društvenog konteksta obojenog siromaštvom, nezaposlenošću,

---

32 Juna 2012. u Rusiji je usvojena *Strategija državne brobe protiv narkotika* koja su poziva sve zainetresovane strane da se pridruže u ratu protiv droge (United States Department of State Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs, 2013). Strategija uključuje i ojačavanje medicinskog tretmana, redukciju štete, rehabilitaciju, te predviđa usvajanje niza zakonskih rješenja koji direktno ciljaju na dilere droga (<http://en.rylkov-fond.org/blog/drug-policy-and-russia/drug-policy-in-russia/codeine-prohibition>).

marginalizacijom, ispod kojega se sigurno nalazi čitav niz (društvenih) faktora koji nisu neposredno vidljivi, posebno mjesto pripada ekonomskoj logici. Zapravo, stekli smo utisak da je odabir *krokodila* kao droge kojom se postiže ulazak u vještački raj (Haksli, po Petrović, 2001), najneposrednije povezan sa dostupnošću heroina (prepostavljamo – droge koja je *prvi izbor*): njegovom cijenom i količinama koje se nude na tržištu. Na kraju, ne smijemo zaboraviti ulogu zakonske regulative i strategija prevencije, koje su čini se, u velikoj mjeri (sudeći barem po dostupnim statističkim podacima) uticale na smanjenje obima ove pojave.

Potonje otvara čitav niz pitanja: zbog čega su preventivne akcije i pored alarmantnih podataka o broju mladih uništenih života započete tek 2013. godine? Konačno, tu je i pitanje relativne nezainteresovanosti naučne javnosti da se bavi ovom problematikom. Nama je naime posebno indikativan bio sljedeći nalaz: problemom *krokodila* u skromnoj stručnoj produkciji koju smo uspjeli prikupiti preko akademskih mreža, među autorima ili barem onima koji su prvopotpisani ispod naučnih studija, nismo pronašli ni jednog iz Rusije. Tako se ovim pitanjem bave: Amerikanci, Australijanci, Talijani, Njemci. Iako su njihovi uvidi dragocjeni u trenutku kad drugih – nemamo, cijenimo da su ove studije ograničene nizom nedostataka kakav je suštinsko nepoznavanje društvenih prilika i tradicije, te kulturološke specifičnosti, uključujući i onaj ranije pominjani i cijenimo – izrazito važan kulturalni skript. Konačno, sve napisano važi i za našu analizu, koja ne predstavlja usamljeni primjer ovakvog pristupa. Ovom valja dodati i niz metodoloških ograničenja naše studije, koja etiološku povezanost između različitih činioca i fenomena *krokodila* postavlja u ravan spekulacije. Ipak, mišljenja smo da bi kritički osvrt na ono što smo napisali, a što je i samo nastalo iz potrebe da se razmotri postojeća stručna građa o ovom predmetu, bio koristan i usmjeravajući za dalja teorijska i empirijska istraživanja.

Na kraju, složićemo se sa Alexanderom (2008) koji poziva da razumijevanje ove pojave bude postavljeno na realnije temelje, uz istovremeno odbacivanje ostarjelih i dotrajalih teorija koje *ne objašnjavaju*.

Literatura

2013. Drops of madness? Recreational misuse of tropicamide collyrium; early alerts from
Alexander, B. 2006. Beyond Vancouver's „Four Pillars”. *International Journal of Drug Policy*, god. 17, br. 2: 118–123
Alexander, B. 2008. *Globalisation of Addiction: A Study in the Poverty of the Spirit*. Oxford, New York: Oxford University Press
Allen, C. 2007. *Crime, Drugs and Social Theory: A Phenomenological Approach*. UK: Ashgate Publishing Company
Azbel, L., Dvoryak, S., Altice, L. F. 2013. Krokodil' and what a long strange trip it's been. *International Journal of Drug Policy*, god. 24, br. 4: 279–280
Becker, H. 1953. Becoming marijuana User. *American Journal of Sociology*, 59: 235–242

- Bersani, S. F., M., Corazza, O., Simonato, P., Mylokosta, A., Levari, E., Lovaste, E., Schifano, F.
- Booth, E.R. 2013. Krokodil' and other home-produced drugs for injection: A perspective from Ukraine. *International Journal of Drug Policy*, god.24, br. 4: 277–278
- Brownsberger, N. W. (ed.). *Drug Addiction and Drug Policy*. Massachusetts, London, England: Harvard University Press: 51–81
- Brownsberger, N. W.2001. Drug Users and Drug Dealers, u: Heymann, B. P., Dragišić Labaš, S.2012. *Čovek i alkohol u društvu*. Beograd: Čigoja štampa
- Friedman S., Rossi D., Braine, N. 2009. Theorizing „Big Events” as a potential risk environment for drug use, drug-related harm and HIV epidemic outbreaks. *International Journal of Drug Policy*, god. 20, br. 3:283–91
- Fu, S., Stojanovska, N. 2013. Designer Drugs. *Encyclopedia of Forensic Sciences*. Second Edition: 36–44
- Gahr, M., Frudenmann, R., Hiemke, C., Gunst, I., Connemann, B., Schonfeldt-Lecuona, C. 2012. „Crocodile”: A new drug?.*Nervenheilkunde*, god. 31, br. 1–2:, 69–72
- General Hospital Psychiatry, xxx–xxx
- Gerona, R. R., Wu, H. B. A. 2012. Bath Salts. *Clinics in Laboratory Medicine*, god. 32, br. 3: 415–427
- Grund, C. J-P., Latypov, A., Harris, M. 2013. Breaking worse: The emergence of krokodil and excessive injuries among people who inject drugs in Eurasia. *International Journal of Drug Policy*, 24: 265–274
- Hammersley, R. 2008. *Drugs and Crime*. Malden, USA: Polity Press,
- Heimer, R. 2013. Patterns of new drug emergence: A comment in light of 'krokodil'. *International Journal of Drug Policy*, god. 24, br. 4: 275–277
- Ignjatović, Đ. 2011. *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet: Dosije studio.
- Martinotti, G., Chillemi, E., Sarchione, F., Lupi, M., Fiori, F., Di Giannantonio, M. 2013. Designer drugs: psychoactive effects and diffusion in an Italian university population. *European Psychiatry*, Volume 28, Supplement 1: 1
- Moore, M. H. 2011. Drug addiction and drug policy: the struggle to control dependence, u: Heymann, B., Brownsberger, W. N. (ed.). *Toward a Balanced Drug-Prevention Strategy: A Conceptual Map*. Harvard University Press: 18–51
- Morrison, W. 1995. *Theoretical Criminology. From modernity to post-modernism*. UK: Cavendish Publishing Limited
- Newton, E.D. 2010. *Substance Abuse. A Reference Handbook*. USA: Contemporary World Issues
- Nove vrste narkotika razaraju organizam, *Politika*, 5. januar 2014.
- Petrović, S. 2001. *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Partenon
- Radulović, D. 2003. Pitanja definisanja i klasifikacije zavisnosti i zloupotreba droga. *Sociologija*, god. XLV, br. 1: 1–14
- Redmond, G., Spooner, C. 2009. Alcohol and other drug related deaths among young people in CIS countries: Proximal and distal causes and implications for policy. *International Journal of Drug Policy*, god. 20, br. 1: 38–47

- Reinerman, C, Levine, H. G. 2004. Crack in the rearview mirror: Deconstructing drug war mythology. *Social Justice*, 31:182–199
- Rhodes, T., Bivol, S. 2012. „Back then” and „nowadays”: Social transition narratives in accounts of injecting drug use in an East European setting. *Social Science & Medicine*, god.74, br. 3: 425–433
- Russia and Italy. *General Hospital Psychiatry*, god. 35, br. 5: 571–573
- Stickley, A., Razvodovsky, Y., McKee, M. 2009. Alcohol mortality in Russia: A historical perspective. *Public Health*, god. 123, br. 1: 20–26
- Thekkemuriyi, V. D., Gheevarghese, J. S., Pillai, U. 2013. „Krokodil” – a designer drug from across the Atlantic, with serious consequences. *The American Journal of Medicine*.
- Thompson, K. 2003. *Moralna panika*. Clio: Beograd.
- UNDOC, Islamic Republic of Afghanistan Ministry of Counter Narcotics. 2012. *Afganistan opium Survey 2012. Summary finding*. Kabul, Vienna: United Nations Office on Drug and Crime, United Nations Office on Drug and Crime.
- United Nations. 2012. *World drug report*. Vienna, New York: United Nations Office on Drugs and Crime,
- United States Department of State Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs. 2013. *International Narcotics Control Strategy Report*, United States: Department of State
- Wall, M., Schmidt, E., Sarang, A., Atun, R., Renton, A. 2011. Sex, drugs and economic behaviour in Russia: A study of socio-economic characteristics of high risk populations. *International Journal of Drug Policy*, god. 22, br. 2: 133–139

Internet izvori

- <http://danas.net.hr/hrvatska/nove-sinteticke-droge-prodiru-u-hrvatsku>, pristupljeno 9.01.2014.
- <http://en.rylkov-fond.org/blog/drug-policy-and-russia/drug-policy-in-russia/codeine-prohibition>, pristupljeno 9.01.2014.
- http://www.rtv.rs/sr_lat/svet/dizajnirane-droge-u-porastu_403174.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+RtvSvet+%28RTV+Svet%29, pristupljeno 9.01.2014.
- <http://thecargoculte.com/archives/1787>, pristupljeno 10.01.2014.